

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/11>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

LEGAL REGULATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Власенко В.В., к. ю. н.,
доцент кафедри теорії та історії права

*Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

Стаття присвячена вивченню впливу глобалізації на правове регулювання інклюзивної освіти в Україні та визначенню позитивних та негативних тенденцій, що супроводжуються процесом глобалізації для сучасного законодавства в сфері інклюзивного навчання. Освіта є пріоритетним напрямом діяльності держави. Впровадження інклюзивної освіти набуває дедалі більшого значення в контексті глобалізації, яка охоплює безліч сфер, включаючи сферу освіти. Правове регулювання є гарантією дотримання прав осіб з особливими освітніми потребами іншими учасниками освітнього процесу, державою, суспільством.

Акцентується увага на тому, що інтеграція України у європейську спільноту потребує уніфікації законодавства та гармонізації до європейського. Правове регулювання освітньої сфери також має врахувати європейські тенденції. Глобалізація зумовила актуальність міжнародної співпраці для приєднання нашої держави до міжнародної освітньої політики. Питання правового забезпечення інклюзивної освіти є об'єктом уваги міжнародних організацій. Право на доступ до інклюзивної освіти визначено не тільки в національному законодавстві, а й міжнародному (міжнародні конвенції, декларації, тощо). Глобалізація дозволяє подолати територіальні бар'єри у отриманні інклюзивної освіти. Переймання зарубіжного досвіду з організації інклюзивного навчання є одним з напрямів стратегії розвитку цього типу навчання в Україні.

На підставі викладеного сформувано висновки, що в Україні немає єдиного законодавчого акту, який мав би регулювати суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права осіб з особливими освітніми потребами на освіту, прав та обов'язків інших осіб, які беруть участь у реалізації цього права та визначати компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері інклюзивної освіти. Серед позитивних тенденцій глобалізації на правове регулювання інклюзивної освіти визначено інтеграцію в міжнародну освітню спільноту, визнання прав осіб з особливими освітніми потребами на одному рівні з іншими учасниками освітнього процесу, гармонізацію національного законодавства з європейським законодавством, взаємодію вітчизняної системи освіти з глобальною та європейською сферою освіти.

Ключові слова: глобалізація, інклюзивна освіта, освітня політика, особа з особливими освітніми потребами, права людини.

The article is devoted to the study of the impact of globalization on the legal regulation of inclusive education in Ukraine and the identification of positive and negative trends accompanying the process of globalization for modern legislation in the field of inclusive education. Education is a priority direction of the state. The implementation of inclusive education is becoming more and more important in the context of globalization, which covers many areas, including the field of education. Legal regulation is a guarantee of compliance with the rights of persons with special educational needs by other participants in the educational process, the state, and society.

Attention is focused on the fact that Ukraine's integration into the European community requires unification of legislation and harmonization with European legislation. Legal regulation of the educational sphere should also take into account European trends. Globalization determined the relevance of international cooperation for joining our state to international education policy. The issue of legal provision of inclusive education is the object of attention of international organizations. The right to access to inclusive education is defined not only in national legislation, but also in international legislation (international conventions, declarations, etc.). Globalization makes it possible to overcome territorial barriers in obtaining inclusive education. Adoption of foreign experience in the organization of inclusive education is one of the directions of the strategy for the development of this type of education in Ukraine.

On the basis of the above, the conclusions were formed that there is no single legislative act in Ukraine that should regulate social relations that arise in the process of realizing the constitutional right of persons with special educational needs to education, the rights and obligations of other persons who participate in the implementation of this rights and determine the competence of state bodies and local self-government bodies in the field of inclusive education. Among the positive trends of globalization on the legal regulation of inclusive education are integration into the international educational community, recognition of the rights of persons with special educational needs on the same level as other participants in the educational process, harmonization of national legislation with European legislation, interaction of the domestic education system with the global and European sphere of education.

Key words: globalization, inclusive education, educational policy, a person with special educational needs, human rights.

Постановка проблеми. Наразі освіта України перебуває в стані реформування. Це пов'язано з триваючими процесами глобалізації та трансформацією у європейську освітню спільноту. Крім того, освіта залишається пріоритетним напрямом діяльності нашої держави.

В Україні не втрачає актуальності питання впровадження та забезпечення належного рівня інклюзивної освіти, адже пріоритет прав і свобод людини та громадянина, в тому числі людей з особливими освітніми потребами, сприяє становленню демократичного суспільства та визнання нашої держави на міжнародному освітньому просторі.

У процесі європейської інтеграції відбувається модернізація освіти України. Важливими є, як зміни у законо-

давстві (відбувається адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу), так і зміни в самій системі освіти. Під час цього процесу визначаються нові пріоритети, запроваджуються нові методики та стандарти для забезпечення якості освіти [1, с. 25]. На сучасному етапі модернізації вітчизняної освіти важливе значення мають напрями розвитку інклюзивної освіти, які забезпечуються державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивна освіта є категорією, що вивчається науковцями в галузях філософії, педагогіки, психології, соціології, права, тощо. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти переважно охоплює інтереси адміністративного

права, оскільки освіта є одним з пріоритетних напрямів державної політики, яка забезпечується публічною адміністрацією. Серед вчених-адміністративістів, які досліджували освітню сферу згадаємо наукові праці А. В. Богданець, Н. Л. Губерської, В. Г. Чорної, Р. В. Шаповала. Зазначені науковці досліджували окремі аспекти вищої, середньої, позашкільної освіти. Щодо вивчення правового регулювання інклюзивної освіти, виділимо наукові праці О. Г. Лис, яка досліджувала адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в Україні, наукові праці І. В. Таланчук, яка приділила увагу адміністративно-правовому регулюванню інклюзивної освіти в Україні та наукові праці І. Ю. Хомишин, яка розглядала особливості адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти в Україні. Проте маємо відмітити, що нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні в епоху глобалізації також може бути предметом вивчення таких юридичних наук, як теорія права, конституційне право, трудове право, тощо.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є вивчення впливу глобалізації на нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні та визначення позитивних та негативних тенденцій, що супроводжуються процесом глобалізації для сучасного законодавства в сфері інклюзивного навчання.

Результати дослідження. Нормативно-правове забезпечення сфери інклюзивної освіти є невід'ємною складовою успішного її функціонування в Україні. Варто відзначити, що найважливішими нормативними актами, які складають основу для її розвитку, є закони України – Конституція України, закони «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту» тощо. Проте, крім законів, є значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, які також регулюють питання інклюзивного навчання. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 617 «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів», Наказ МОН України від 26.07.2018 р. № 814 «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами», тощо. Треба зазначити, що правові норми, які визначають організацію інклюзивного освітнього процесу містяться у ряді законів, які регулюють дошкільну, повну загальну середню, вищу освіту. Проте не існує єдиного законодавчого акту, що регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права осіб з особливими освітніми потребами на освіту, прав та обов'язків інших осіб, які беруть участь у реалізації цього права та визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері інклюзивної освіти. Також маємо зазначити, що існує велика кількість підзаконних нормативних актів, які конкретизують норми законів та забезпечують їх виконання.

Інклюзивна освіта – це створення в спільному просторі особливого підходу до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Цей підхід передбачає додаткові елементи навчального процесу – індивідуальний план розвитку дитини, спеціально облаштоване місце та належні умови для неї [2].

Затвердження у 2010 р. Концепції розвитку інклюзивного навчання, на наш погляд, дало поштовх розвитку інклюзивної освіти в Україні та сприяло формуванню нормативно-правових актів, які були б орієнтовані на впровадження інклюзивного навчання.

Принципово важливою є продумана державна політика, яка має ґрунтуватися на оптимізації процесу інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній процес та враховувати науково-методичні підходи впровадження інклюзивної освіти. На першому

місці стоїть саме розробка відповідної нормативно-правової бази, що закріплює правові засади здобуття освіти в різних формах особами з порушеннями психофізичного розвитку [3, с. 34].

Створенням єдиної системи освіти осіб з особливими освітніми потребами, яка включає інклюзивне навчання та навчання в умовах спеціальних закладів освіти є одним із завдань сьогодення для Міністерства освіти і науки України. На офіційному веб-сайті зазначеного міністерства оприлюднені статистичні дані щодо діючих спеціальних закладів загальної середньої освіти: мережа спеціальних закладів загальної середньої освіти у порівнянні з попереднім роком зменшилась на 9 одиниць і у 2021/2022 н. р. становить 310 закладів (2020/2021 н. р. – 319 закладів) з контингентом 36 294 учнів (у 2020/2021 н. р. – 36 461 учнів), з них 2289 – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування:

80 – навчально-реабілітаційних центрів (8406 учнів) для дітей зі складними порушеннями розвитку;

230 – спеціальних шкіл – із контингентом 27 888 учнів [4].

257 спеціальних закладів мають пансіони (інтернати), де проживають 29 881 учень, з них майже 2066 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 5573 учні приходять тільки на навчання; 1429 дітей дошкільного віку, з них 34 – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування [4].

Освіта є пріоритетом не лише національної, а й міжнародної політики. Державна політика в галузі освіти є невід'ємною складовою загальнодержавної політики [1, с. 25]. Саме в епоху глобалізації найбільшої актуальності набуває міжнародна співпраця, адже саме завдяки визнанню на міжнародному рівні актів національного законодавства, приєднанню до міжнародної освітньої політики, визнанню міжнародних принципів продовжувати формуватися громадянське суспільство нашої держави.

Трансформаційні процеси, що зараз відбуваються в усіх сферах людської діяльності, зумовлюють феномен «вирівнювання» прав, свобод і можливостей людей, які від природи або внаслідок життєвих перипетій набули специфічного статусу, що обмежує їхні природні фізичні чи когнітивні здібності [5, с. 116]. Європейський досвід включення осіб з особливими освітніми потребами у суспільне життя як повноцінних членів суспільства переймає й Україна. Питання правового забезпечення інклюзивної освіти стають об'єктом уваги ООН та інших міжнародних організацій [6, с. 197].

Кожна людина має право на освіту, яке гарантується не тільки вітчизняним законодавством, а й закріплене в таких міжнародних актах: Загальній декларації прав людини (1948), Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966), Конвенції про права дитини (1989), Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей (1990), Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994), Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006), тощо.

Національне законодавство безумовно піддається впливу глобалізації через інтеграцію правової системи у міжнародну спільноту, уніфікацію правових норм та гармонізацію законодавства.

Освітня політика будь-якої розвиненої держави, зокрема й України, є частиною загальної соціальної політики. Відомо, що завдання, які висувуються перед інклюзивною освітою, спрямовані насамперед на реалізацію права на недискримінаційне навчання, що має на увазі спільну освіту осіб з особливими освітніми потребами та без таких при дотриманні спеціальних умов навчання [7, с. 107].

Висновки. Нормативно-правові акти є юридичною підставою для забезпечення належного дотримання права на освіту осіб з особливими освітніми потребами. Проте, не потрібно забувати про правову культуру суспільства, яке сьогодні прагне до європейських цінностей у визнанні прав людини, в тому числі й прав на освіту осіб з особливими освітніми потребами. Глобалізація є тим процесом, який сприяє розвитку вітчизняного законодавства через його гармонізацію та імплементацію. Також саме глобалізація, дозволяє подолати територіальні бар'єри у отриманні інклюзивної освіти. Переймання зарубіжного досвіду з організації інклюзивного навчання є одним з напрямів стратегії розвитку цього типу навчання в Україні. Серед проблем, які існують в нашому законодавстві маємо визначити відсутність Закону України «Про інклюзивну освіту», який мав би регулювати суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права осіб з особливими освітніми потребами на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері інклюзивної освіти. У зв'язку з відсутністю єдиного законодавчого акта норми, що регулюють зазначені питання містяться інших законах чи підзаконних актах,

що створює певні труднощі в організації інклюзивного навчання через відсутність чіткого механізму реалізації, вивченні теоретичних та практичних питань впровадження. Серед позитивних тенденцій впливу глобалізації на нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні маємо визначити такі: інтеграція в міжнародну освітню спільноту, визнання прав осіб з особливими освітніми потребами на одному рівні з іншими учасниками освітнього процесу, гармонізація національного законодавства з європейським законодавством, взаємодія вітчизняної системи освіти з глобальною та європейською сферою освіти. Серед негативних тенденцій саме для держави можемо виділити міграцію населення, адже особи з особливими освітніми потребами мають можливість здобувати освіту в інших державах, де в подальшому можуть залишитися на постійне місце проживання.

Зазначимо, що процеси інтеграції в сфері освіти, в тому числі інклюзивної, відбуваються нерівномірно через те, що освіта є важливою сферою внутрішніх інтересів нашої держави і повноваження у регулюванні її на міжнародному рівні може викликати певні загрози для національних інтересів. Проте, варто розуміти, що саме міжнародний досвід сприятиме успішному розвитку освітньої діяльності та сприятиме у формуванні громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Солопенко В. В. Стан освіти України в контексті європейської інтеграції. *Наближення законодавства України до права Європейського Союзу в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейський Союзом* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9 грудня 2019 року). К. : Видавничий центр «Кафедра», 2019. С. 25–28.
2. Інклюзивне навчання. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 18.07.2022 р.).
3. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : «А. С. К.», 2012. 308 с.
4. Інклюзивне навчання. Статистичні дані. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 18.07.2022 р.).
5. Давиденко Г. В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу : монографія. Нац. авіац. ун-т. Вінниця : Нілан, 2015. 313 с.
6. Хомишин І. Ю. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 510 с.
7. Лис О. Г. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти в Україні : дис. ... к-та юрид. наук: 12.00.07 / Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021. 210 с.